

УДК 338.436

О. Г. Гіндес,
к. держ. упр., доцент кафедри економічної теорії,
Кримський економічний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана

РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Досліджено проблеми створення сільськогосподарськими підприємствами власної переробної бази. Визначено необхідність підвищення рівня використання виробничого потенціалу.

The problems of creation by the agricultural enterprises of own processing base are explored. The necessity of increase of level of the use of production potential is certain.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, внутрішньогосподарський механізм, зв'язки, переробна база, потенціал.

ВСТУП

Поряд з інтеграцією на районному рівні розвивався і процес агропромислового виробничого синтезу всередині сільськогосподарських підприємств. Ними введені в дію тисячі виробництв промислового профілю. Крім тих, що переробляють сільськогосподарську продукцію, велика кількість виробництв суто промислового профілю; скло- і цегельні заводи, цехи з виробництва меблів, кахлю, швейних виробів тощо. Значна кількість господарств створила декілька різнопрофільних заводів і цехів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні, методичні і практичні аспекти розвитку агробізнесу розглядаються в працях Г.О. Андрусенка, П.С. Березівського, П.Ю. Беленького, С.П. Гриненка, М.М. Ільчука, М.В. Калінчика, О.А. Кирилової, М.Х. Корецького, П.М. Макаренка, В.П. Мартянова, В.Я. Меселя-Веселяка, Л.В. Романової, В.Д. Савченка, В.Ф. Семенова, І.Ю. Сіваченка, Р.А. Слав'юка, В.М. Трегобчука, Р.І. Тринька, М.М. Федорова, Ф.К. Шакірова. Вони охоплюють широке коло питань розвитку аграрного підприємництва та пошуку резервів нарощування продовольства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— дослідити проблеми створення сільськогосподарськими підприємствами власної переробної бази;

— визначити необхідність підвищення рівня використання виробничого потенціалу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зародження і розвиток складних організаційно-виробничих формувань є закономірним результатом удосконалення організаційного процесу, установок прогресуючої наукової думки та динаміки господарської практики. Тому не випадково найбільш виразні зміни сутнісних ознак формоутворення у суспільному виробництві відбуваються в періоди, що якісно відрізняються один від одного станом економічного розвитку та тими умовами, які визрівають у надрах попереднього етапу суспільного розвитку і є базою для поступу на наступному етапі.

Користуючись визначеними в літературних джерелах етапами, слід особливо наголосити на значенні другого з них щодо створення умов для розвитку агропромислової інтеграції і формування районних агропромислових об'єднань. Якраз на цьому етапі відбулася диференціація виробництва як у сільському господарстві, так і в обслуговуючих його галузях. На основі суспільного поділу праці, що проходив в умовах індустріалізації всієї виробничої діяльності, промисловість вже забезпечувала сільське господарство практично усіма необхідними матеріально-технічними ресурсами, здійснювала переробку сільськогосподарської продукції, визначала загальний прогрес АПК.

На третьому етапі за рахунок технічного прогресу матеріально-технічна база сільського господарства набула подальшого розвитку. Якісно змінилася технологія аграрного виробництва; використання машин і механізмів у ньому стало комплексним. Із застосуванням но-

вітніх систем машин, високоефективних технологій та досягнень у селекційній справі практично завершився процес територіальної і галузевої спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва. Кожний адміністративний район вже мав чітко виражену власну виробничу спеціалізацію. Поглиблення поділу праці обумовило зростання організаційно-виробничої залежності між партнерами з виготовлення продовольства. Зміцніли їх взаємозв'язки, обов'язковою стала узгоджуваність виробничої діяльності. З розвитком інтеграційних процесів реальною стала комплексність виробництва в межах адміністративних районів і на вищих ієрархічних рівнях.

Загальновідомо, що прибуткова діяльність підприємств і об'єднань передбачає покриття виручкою від реалізації виробленої продукції усіх витрат виробництва та одержання такої маси прибутку, яка б дозволяла вносити платежі до бюджету, мати нагромадження для здійснення розширеного відтворення, створювати фонди матеріального стимулювання.

Стосуючись питання рентабельності виробництва в сільськогосподарських підприємствах, дослідники наголошували й на інших, окрім цінового, факторах її падіння. Викладене з приводу зростання собівартості зниження рентабельності виробництва продукції в аграрних господарствах та погіршення їх фінансового становища є не випадковим. Воно має пряме відношення до інтеграційно-економічних зв'язків в АПК. І ось чому. Одержувані від реалізації продукції збитки полишають її виробників належних мотивів і матеріальних стимулів щодо виробництва такої продукції. З економічної точки зору, збиткове виробництво втрачає усякий сенс. І багато господарств, яким реалізація виробленої продукції приносила збитки, ладні були не лише скорочувати, але й повністю згортати її виробництво. Адже зі збільшенням обсягів виробництва нерентабельного виробництва зростає й сума збитку, який необхідно покривати за рахунок одержання прибутку у високорентабельних виробництвах, або вдаватися до позичок коштів, які знову таки потрібно повертати з прибутків, одержуваних від реалізації тієї продукції, виробництво якої дає зиск.

Розвиток агропромислової інтеграції, пошук організаційно і економічно доцільніших формувань районного рівня, що мали б досконаліший економічний механізм, викликав до життя й інші, окрім типових, форми агропромислових об'єднань в адміністративному районі. Серед них слід відзначити агропромислові комбінати, утворення яких дає підстави вважати етапним результатом на шляху формування районних АПК як цілісних агропромислових систем локального (районного) рівня. Агропромислові комбінати сформувалися на базі РАПО як територіальні

організаційно-виробничі комплекси, в яких ставилося за мету досягти повної технологічної єдності технологічного циклу з виготовлення продовольства, застосувати такий господарський механізм, який би забезпечував здійснення відтворювального процесу в комбінаті за рахунок комплексного, раціонального використання усіх наявних видів ресурсів.

Нова за змістом організаційна єдність виробництва та економічні відносини, що встановилися в районних АПК зі створенням агропромкомбінатів, викликали необхідність змін у фінансово-кредитній діяльності. Адже вони стали єдиними позичальниками коштів та платниками за всіма грошовими зобов'язаннями, єдиними одержувачами фінансових і матеріально-технічних ресурсів та платниками податків і інших внесків до бюджету. Для забезпечення цієї діяльності потрібна була спеціальна функціональна ланка в структурі комбінатів.

Такими підрозділами в агропромислових комбінатах стали новостворені фінансово-розрахункові центри (ФРЦ) — своєрідні внутрішні виробничі банки. Вони виконували функції планування фінансової і кредитної діяльності з метою забезпечення фінансовими ресурсами завдань плану економічного і фінансового розвитку комбінату; здійснення розрахунково-фінансових операцій між підприємствами і організаціями — складовими підрозділами комбінату, а також із постачальницькими, заготівельними, торговельними підприємствами та фінансово-кредитними установами, що знаходилися поза межами комбінату; дотримання фінансової дисципліни щодо своєчасного здійснення платежів до бюджету та розрахунків з державним банком; контролю за використанням підприємствами і організаціями комбінату матеріальних і фінансових ресурсів та правильним і своєчасним відображенням на їх розрахункових рахунках фінансових операцій.

Комбінати увели правило: бюджетні кошти спрямовувати перш за все господарствам із низьким рівнем економічного розвитку та збитковим, а суми платежів визначати диференційовано, залежно від економічного рівня розвитку і фінансового стану підприємств і організацій. Це давало змогу економічно підтримувати розвиток низькорентабельних виробництв, вирівнювати виробничі і фінансові умови їх діяльності. Щоправда, така практика з економічного і чисто морального боку була не зовсім виправданою. Спрямування основної частини бюджетних коштів на розвиток господарств з низьким рівнем економічного розвитку та послаблення для них платіжної навантаженості не дало відчутних позитивних результатів, перш за все із-за нераціонального використання додаткових коштів. Економічно доцільніше було б, виходячи із загальних інтересів агропромкомбінатів, вкладати додаткові кошти в

економіку розвинених господарств, у яких за рахунок кращої організації і оплати праці, добре відпрацьованих технологій додаткові фінансові ресурси дали б швидший і більший ефект, забезпечили б значно більший розмір зиску з розрахунку на кожну додатково вкладену грошову одиницю. У низькорентабельних і збиткових господарствах додаткові кошти витрачалися здебільшого на подолання негативних наслідків безгосподарності, що викликало справедливі нарікання і навіть обурення з боку високорозвинених господарств. З часом на базі фінансово-розрахункових центрів ряду комбінатів було створено на пайових засадах селянські банки із самостійним статутним фондом, правом юридичної особи та діяльністю на комерційних засадах. Але не всі з них стали життєздатними і перш за все із-за недостатності статутних фондів, розміри яких були визначені національним банком України.

Відразу після створення агропромкомбінати почали розширювати, або ж створювати власну торговельну мережу, завдяки якій мали регулярні надходження коштів для оперативного їх використання. З приводу цього комбінати ставили і досягали ряду цілей: покращували продовольче забезпечення населення перш за все адміністративного району, в якому вони функціонували; на основі вивчення споживчого попиту швидко реагували на нього збільшенням обсягів, асортименту та покращенням якості виробництва продуктів харчування, що спрямовувалися в торговельну мережу; за дорученнями підприємств і організацій збільшували ринкову реалізацію продовольчих товарів; збільшували обсяги міжтериторіального продуктообміну для розширення асортименту продуктів харчування у власній торговельній мережі; досягали бездотаційного виробництва продукції, що реалізовувалася торговельними організаціями комбінатів. У такий спосіб торгівля тісно інтегрувалася з аграрними і переробними підприємствами, перетворювалася в невід'ємну, органічну ланку організаційно-економічного організму агропромкомбінату. За час існування комбінати встигли втілити в життя ряд важливих і вкрай потрібних соціальних проектів у районах свого базування.

Економічна доцільність цього пояснюється рядом мотивів або аргументів виробничого, фінансового і соціального характеру. По-перше, внутрішньогосподарська агропромислова інтеграція дає змогу раціональніше й ефективніше використовувати аграрний ресурсний потенціал, зокрема включати у виробництво місцеві природні сировинні ресурси. По-друге, за рахунок переробки сільськогосподарської продукції на місці скорочуються транспортні витрати, зберігається якість сировини, а реалізація готових харчових продуктів забезпечує вищий прибуток, ніж реалізація сировини. По-третє, промислові

виробництва забезпечують додаткове і рівномірне надходження коштів. По-четверте, функціонування промислових підприємств на селі має величезне соціальне значення: повніше і рівномірніше завантажуються трудові ресурси протягом року; збільшується кількість робочих місць, що зменшує міграцію сільського населення, поліпшується демографічна ситуація на селі, надається можливість працевлаштування молоді; відроджуються традиційні національні ремесла. По-п'яте, виникає можливість певну частину коштів, що надходять від реалізації продукції промислових виробництв, використовувати як на розвиток сільськогосподарського виробництва, так і на підтримання соціальної сфери села та його благоустрій. З функціонуванням у сільськогосподарських підприємствах промислових виробництв набуває якісно нового змісту й система внутрішньогосподарських фінансово-економічних відносин.

В умовах колишнього досить сталого виробництва сільськогосподарської продукції, коли переважна більшість господарств була прибутковою, для промислової переробки на місці використовувалася, як правило, та частка сировинних ресурсів, що перевищувала обсяги планових поставок державним переробним підприємствам. Останні не відчували нестачі сільськогосподарської сировини.

Із початком ринкових перетворень мотиви, що раніше визначали внутрішньогосподарську інтеграцію, доповнилися новим змістом. Це зумовлено змінами в інтеграційно-економічних зв'язках між виробниками сільськогосподарської сировини і державними переробними підприємствами.

Висунення переробними підприємствами безмежних власних інтересів на передній план, нехтування інтересами виробників сировини змусило останніх шукати шляхів виходу із складної фінансово-економічної ситуації. Це проявилось у бурхливому розвитку започаткованої значно раніше внутрішньогосподарської агропромислової інтеграції. У терміновому порядку, буквально за останні наявні кошти сільськогосподарські підприємства увели в дію безліч різнофункціональних переробних цехів.

Нині економічна доцільність внутрішньогосподарської агропромислової інтеграції мотивується в основному небажанням господарств реалізовувати переробним підприємствам вироблену сировину за безцінь (за цінами, значно нижчими від витрат виробництва), намаганням підтримати і зберегти основне сільськогосподарське виробництво, а також необхідністю отримувати хоча б якісь кошти для відшкодування найнеобхідніших витрат та збереження виробничого апарату підприємства. Тобто фактор внутрішньогосподарської інтеграції з'явився одним з важливих для виживання господарств у важких умовах еконо-

мічної кризи, з метою стабілізації виробництва і забезпечення його динамічного піднесення у перспективі.

Продиктована економічною доцільністю внутрішньогосподарська агропромислова інтеграція має ряд позитивних рис. У сільськогосподарських підприємствах скоротилися транспортні витрати на перевезення сировини та її фізичні втрати; господарства мають завершений технологічний цикл з виготовлення готового продовольства; реалізація готових харчових продуктів забезпечує сільськогосподарським підприємствам часом чималі грошові надходження, дає можливість підтримувати основне виробництво і соціальну сферу села. Корисним є й те, що налагодження господарствами власної переробки сировини та реалізація продовольчих товарів не тільки підтримує монополію великих переробних підприємств, а й сприяє створенню конкурентного середовища, збільшенню ринкової товарної пропозиції і, в кінцевому підсумку, стабілізації цін на харчові продукти та підвищенню їх доступності для населення.

Звичайно, не всі переробні виробництва в господарствах прибуткові. Пов'язано це з рядом конкретних обставин, насамперед з високою вартістю сировини (особливо м'яса і молока), глибиною переробки та ін. Однак і за умови низького рівня рентабельності чи навіть збитковості переробні виробництва за рахунок грошових надходжень від реалізації харчових продуктів забезпечують господарства коштами (часом значними) для поточних потреб.

У нинішній надзвичайно складній ситуації на селі значно зросло соціальне значення агропромислової інтеграції безпосередньо в господарствах. В умовах фінансово-економічної кризи, різкого виробничо-продуктивного спаду в сільському господарстві велика кількість працівників втратила роботу і заробіток. Тому навіть невелике промислове виробництво сприяє бодай частковому вирішенню болючого соціального питання. У ТОВ "Світанок" у ковбасному цеху зайнято 12 працівників, у господарському товаристві "Україна" в такому ж виробництві — 5 осіб, у КСП ім. Котовського у хлібопекарні — також 5 осіб. Однак ця невелика кількість зайнятих у промислових цехах працівників забезпечує і роботу тим, хто виробляє і доставляє на переробку сільськогосподарську сировину. Важливо відзначити й інший аспект внутрішньогосподарської інтеграції. Разом з розпайованим майном і землею функціонування промислових виробництв на селі становлять ту визначальну соціально-економічну субстанцію, на якій поступово змінюється психологія селян від поденно-найманської її сутності до психології власника, господаря на землі, утворює в їх свідомості доцільність і результативність ринкових аграрних перетворень.

рень.

Виробництво продовольчих товарів безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах на основі агропромислової інтеграції корисне також з таких міркувань. Відомо, що в минулому вироблені на великих переробних підприємствах продовольчі товари не завжди надходили на село для реалізації тим, хто виробляє сільськогосподарську сировину. Особливо це стосувалося молоко- і м'ясопродуктів. При виробництві ж продовольчих товарів безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах вони надходять для реалізації жителям села.

ВИСНОВКИ

Створення сільськогосподарськими підприємствами власної переробної бази має і негативне значення. Воно полягає в тому, що господарства витратили для цієї мети значні кошти. За умови, що виробничі потужності діючих великих переробних підприємств використовуються нині вкрай незадовільно, такі інвестиції необхідно вважати прямими втратами суспільства. Отже, актуалізується питання про підвищення рівня використання виробничого потенціалу великих переробних підприємств на основі посилення інтеграційних зв'язків та забезпечення паритету економічних інтересів господарюючих суб'єктів-партнерів з виготовлення продовольства — виробників сільськогосподарської сировини та її переробників. Крім того, окремим великим переробним підприємствам, зорієнтованим на великомасштабне сировинне виробництво, в оглядовому майбутньому альтернативи нема. Особливо це стосується цукробурякового підкомплексу. До цього треба додати, що великі переробні підприємства більше, ніж внутрішньогосподарські цехи, відповідають новітнім технологіям і менеджменту, вимогам маркетингу, санітарного та екологічного режимів здійснення виробничої діяльності.

Література:

1. Крисанов Д.Ф. Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України / Відп. ред. В.М. Трегубчук. — К.: Ін-т екон. НАН України, 2002. — 247 с.
2. Лазня В.В., Лазня І.В., Богдан І.Ф., Авідзба А.М. Промислові виробництва на селі в сучасних умовах; соціально-економічна роль і проблеми // Економіка АПК. — 1995. — № 3. — С. 76—81.
3. Ломач М.М., Кулик Г.В. Агропромисловий комбінат "Кубань". Опыт, проблемы. — М.: Агропромиздат, 1987. — 88 с.
4. Лузан Ю.Я. Наш шлях — об'єднання зусиль // Економіка АПК. — 1996. — № 4. — С. 33—35.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2009 р.